

Een vlag die vele ladingen dekt

Anita Twaalfhoven Community art is aan een enorme opmars bezig. Sinds de term zo'n tien jaar geleden in een beleidsnota van Rick van der Ploeg opdook, zien we op steeds meer plekken in ons land kunstenaars samenwerken met buurten, instellingen, scholen. Heel veel kunst wil community art heten... maar wat valt nu wel en wat niet onder dit begrip?

In een elftal dorpen van de regio Westland maakte de community art-organisatie Dario Fo in de afgelopen jaren samen met de inwoners een serie grootschalige opera's op locatie. De voorstellingen trokken een groot en gevarieerd publiek uit de gehele regio. Stichting Pink Sweater Productions organiseerde in 2009 het community art-project Nijmegen Visueel in 44 stadswijken. Kunstenaars en wijkbewoners maakten collages van visuele kunstwerken, die te zien waren op beeldschermen in winkel-etalages. Ook was er een afsluitende expositie in het Centrum Beeldende Kunst Nijmegen.

Wie een tiental jaren terugblijkt in de tijd ziet een link tussen deze recente voorbeelden van community art en het cultuurbeleid van voormalig staatssecretaris Rick van der Ploeg. Met zijn cultuurnota *Ruim baan voor culturele diversiteit* zette hij de deuren open voor een breed en divers publiek. Daarin verwees de staatssecretaris ook naar de zogeheten

community workers in Groot-Brittannië, die zich in nauwe samenwerking met culturele instellingen in een wijk bezighouden met programmering, publieksbereik en het opzetten van community art-projecten. Ook in Nederland zou dit een goed middel zijn om de cultuurparticipatie te bevorderen, zo schreef hij destijds. (Ploeg 1999)

In het kunstenplan 2001-2004 *Cultuur als Confrontatie* kondigde Van der Ploeg vervolgens het Actieplan Cultuurbereik aan. Hierin werkte het Rijk samen met de twaalf provincies en dertig grootste gemeenten, om een zo breed mogelijke doelgroep bij het culturele leven te betrekken. In 2003 verscheen de eerste landelijke evaluatie van het Actieplan Cultuurbereik, met de titel *Van jonge mensen en de dingen die gaan komen*. De voorbeelden die de visitatiecommissie destijds tegenkwam, vertonen inderdaad trekken van community art.

Zo speelde in kleine dorpen van de provincie

Overijssel het project De Veldtocht. Scholen, buurthuizen en amateurverenigingen deden mee aan grootschalige muziektheaterprojecten, die feestelijk afsloten met een culturele optocht van de inwoners door het dorp. Elders in het land nam de gemeente Zaanstad met de subsidie van het actieplan een cultuurverkenner in dienst. Hij richtte een voormalige SRV-wagen in als Culturbuz: een goed geutiliseerd cultuurcentrum waarmee hij naar de wijken reed. Hij exposeerde polaroidfoto's die hij met bewoners maakte van monumenten in de Zaanstreek en bij een afgebrande bibliotheek, die fungeerde als hangplek, organiseerde hij een graffiti-jam die uitmondde in een feest.

De wijken in

Onder de vlag van het Actieplan Cultuurbereik trokken overal in het land *community workers* de wijken in. Mede hierdoor raakten in de afgelopen periode nieuwe functienamen ingeburgerd als cultuurscout, cultuurcoach, cultuurverkenner, cultuurmakelaar of culturaanjager. In dienst van een stadsdeel, welzijnsinstelling of culturele instelling vergroten zij de cultuurparticipatie en zijn ze ook vaak een drijvende kracht achter community art-projecten.

De Raad
voor
Cultuur
vindt
commu-
nity art
toch
echt iets
anders
dan
welzijns-
werk

In 2003 valt de term *community art* ook in het vooradvies van de Raad voor Cultuur, die het onderbrengt bij de sector Amateurkunst. De Raad ziet weliswaar een sterke overeenkomst met welzijnswerk, maar vindt *community art* daar toch niet echt mee te vergelijken. Het gaat om het ontplooiën van de artistieke talenten van de deelnemers en niet zozeer om een agogisch doel. De Raad is positief: van gemeenten waarin *community art*-activiteiten tot ontwikkeling komen, mag worden verwacht dat zij deze koesteren en ondersteunen. Het is wenselijk dat zij in hun cultuurbeleid inzetten op een aantrekkelijk klimaat met goede faciliteiten voor nieuwe initiatieven zoals *community art*, vindt de Raad, mede met het oog op doelgroepen die door traditionele instellingen als de Centra voor de Kunsten en amateurkunstverenigingen niet worden bereikt.

In de sectoranalyse Amateurkunst bij het vooradvies voor de kunstenplanperiode 2005-2008 geeft de Raad de volgende omschrijving: 'Bij *community art* staat kunstbeoefening op basis van materiaal dat vanuit een groep zelf voorhanden is, centraal. Het door groepsleden – amateurkunstenaars – aangedragen materiaal wordt door de docent of begeleider verwerkt tot nieuw repertoire dat de groep kan uitvoeren. Soms wordt gebruikgemaakt van bestaand repertoire, maar dan wordt in de uitwerking gezocht naar nieuwe toepassingen op basis van de inbreng en ervaringen van de deelnemers zelf. De deelnemers kunnen, hoe beperkt of uitgebreid hun ervaring en technische mogelijkheden ook zijn, direct meedraaien in een (groeps)productie.' (Raad voor Cultuur 2003)

Als een olievlek

Tot zover lijkt de wereld van *community art* nog vrij overzichtelijk – al is het niet geheel duidelijk in hoeverre het om oude wijn in nieuwe zakken gaat. Het is immers niet nieuw om, bijvoorbeeld in het amateurtheater, voorstel-

lingen te maken op basis van improvisaties van de deelnemers rond eigen ervaringen. Zo kan het gebeuren dat de jaarlijkse amateurtheatervoorstelling in een buurthuis plotseling community theatre heet, terwijl er zo op het oog niets is veranderd in vergelijking met voorgaande jaren. Reguliere initiatieven op het gebied van amateurkunst, cultuureducatie of cultuurparticipatie varen soms zomaar mee in deze stroom.

Sindsdien heeft community art zich in allerlei variaties als een olievlek over het land verspreid. Niet alleen organisaties op het gebied van cultuureducatie, amateurkunst en professionele kunst werken hierin samen. Ook zorginstellingen, welzijnsinstellingen of woningbouwverenigingen zijn geïnspireerd geraakt om in samenwerking met kunstenaars of kunstinstellingen het eigen werkterrein te verbreden naar community art.

De brede betrokkenheid illustreert de groeiende populariteit, maar het leidt ook tot verwarring, want vanuit zeer diverse invalshoeken worden onder dezelfde noemer projecten georganiseerd. Terwijl ze wat betreft vorm, inhoud en doelstelling sterk van elkaar kunnen verschillen.

Het gaat allang niet meer alleen om het vergroten van de cultuurparticipatie of de

artistieke ontwikkeling van deelnemers die de reguliere kunstinstellingen niet bereiken. Ook het verhogen van de sociale cohesie in een woonwijk, het vergroten van de zelfredzaamheid van tienermoeders of het stimuleren van het zelfvertrouwen van kinderen met een verstandelijke beperking kan het doel zijn van een project.

Als in de subsidieaanvraag voor een kunstproject sleutelwoorden als 'wijk', 'eigen ervaringen' en 'groepering in de samenleving' voor-

Vanuit zeer diverse invalshoeken worden onder dezelfde noemer projecten georganiseerd

komen, is de kans groot dat het om community art gaat. Maar wie een nadere omschrijving van het begrip zoekt, raakt het spoor al snel bijster. Iedere betrokkene lijkt de betekenis naar eigen inzicht in te vullen.

Naar een definitie

Sandra Trienekens, inmiddels lector Burger-schap en Culturele Dynamiek aan de Hogeschool van Amsterdam, omschrijft community art in 2004 als: 'Een specifieke vorm van kunst met een methodiek die groepsgericht en vraaggericht is en die werkt met "nieuwe" disciplines in (achterstands)wijken om diegenen te bereiken die niet zelf de weg vinden naar de gevestigde culturele voorzieningen, om hun artistieke talenten te ontdekken en hun artistieke vaardigheden te verbeteren. Hieruit kunnen wederom nieuwe kunstuitingen, nieuwe methodieken en samenwerkingsverbanden voortkomen.' (Trienekens 2004)

Deze omschrijving ligt in het verlengde van die van de Raad voor Cultuur in de eerder genoemde sectoranalyse Amateurkunst. Maar later beaamt Trienekens dat het evenzeer om sociale doelstellingen kan gaan. 'Veel community art-projecten gaan om *social inclusion* van groepen die aan de rand van de maatschappij staan, zoals ouderen, daklozen, allochtonen en verstandelijk gehandicapten', zegt zij in 2006 een interview in het *Bulletin Cultuur & School*. 'Ook zie je dat veel gemeentes of woningbouwverenigingen dit soort projecten initiëren om bijvoorbeeld de sociale cohesie in een wijk te versterken.' (Geldermans 2006)

Het illustreert de vermenging van sociale en artistieke doelstellingen en ook de term sociaal-artistieke projecten wordt vaak gebruikt om de lading te dekken.

De voorbeelden van community art-projecten waarin de doelstellingen zich verbreden zijn talrijk. Zo namen het projectbureau Noorderpark en opbouwwerk Noord in Amsterdam onlangs het initiatief tot een community art-project dat bewoners moet begeleiden tijdens het herinrichtingsproces van hun wijk, waar de komende jaren een nieuwe snelweg en metrolijn worden aangelegd. Zij bouwen met kunstenaars een reuzenontmoetingsplaats in de vorm van een honderd meter lange tafel of maken een video-verslag van de veranderingen in hun wijk voor de lokale media.

Hier dringt ook de vraag zich op of het niet gaat om een afleidingsmanoeuvre van de overheid: een ludiek kunstproject om te voorkomen dat er onvrede ontstaat over het verdwijnen van een leuk park ten gunste van het verkeer.

Subsidiestromen

De verwevenheid van sociale en culturele doelstellingen weerspiegelt zich in de huidige subsidiestromen.

Op rijksniveau is het Fonds voor Cultuurparticipatie, waarin de doelstellingen van het

Actieplan Cultuurbereik zijn opgegaan, het grootste subsidieloket voor makers van community art, met onder meer een jaarlijks bedrag van 13,7 miljoen voor cultuureducatie, amateurkunst en volkskunst in de twaalf provincies en 35 grootste steden. Deze lagere overheden ontwikkelen hun eigen cultuurparticipatieprogramma's en zij matchen de rijksbijdrage via het fonds met een evenredig eigen bedrag. Speerpunt is het stimuleren van kunst in de wijken, om de cultuurparticipatie te bevorderen en de sociale cohesie te versterken. Daarnaast krijgt community art expliciet een plek in het stimuleringsprogramma van het fonds 'Het beste van twee werelden', dat de samenwerking tussen amateurkunst en professionele kunst moet versterken.

Ook het logo van Stichting Doen, van de Nationale Postcodeloterij, komt vaak voor op het publiciteitsmateriaal voor community art-projecten. Op de website van Stichting Doen staan tal van community art-projecten genoemd in de lijst van 'goede doelen' die het fonds subsidieert. Andere fondsen die community art een warm hart toedragen, zijn bijvoorbeeld het Oranjefonds en tot voor kort het VSB fonds.

Op lokaal niveau zijn, naast geldstromen vanuit het cultuurbeleid en welzijnsbeleid, ook onder meer middelen beschikbaar in het kader van het grotestedenbeleid, dat erop gericht is de kwaliteit van de sociale en fysieke leefomgeving te verbeteren. Bovendien doen woningbouwverenigingen zoals gezegd steeds vaker een duitt in het zakje om middels community art het wonen in een wijk gezelliger te maken en de sociale cohesie tussen de diverse bevolkingsgroepen te versterken.

Tot slot is community art soms onderdeel of zelfs speerpunt van het werk van structureel gesubsidieerde kunstinstellingen zoals het STUT theater, Rotterdams Wijktheater, dansgroep Don't hit mama of YO! Opera. Het Community Art Lab (CAL), mede opgericht in

het kader van de projecten rond De Vrede van Utrecht, heeft de ambitie om zich te ontwikkelen tot kenniscentrum waar de kennis en informatie over community art moet samenkomen onder de titel CAL XL.

Welcome oplossing

Community art klinkt eigentijds en wekt de associatie met levendige kunst die midden in de samenleving staat. De snelle opkomst van deze interactieve kunstvorm lijkt dan ook een welkome oplossing voor een knellend probleem: de kloof tussen kunst en samenleving.

Zoals Kees Vuyk signaleert in zijn epiloog in *Boekman 81* over Kunst en politiek, is er sprake van 'een breed gedeeld gevoel van onbehagen over de positie die de kunsten in onze samenleving innemen'. (Vuyk 2009, 102) De kunstsector is te sterk in zichzelf gekeerd en de uitwisseling met andere sectoren van de samenleving is te gering. Het streven naar autonomie – niet alleen in de kunst, maar ook in andere maatschappelijke sectoren – heeft in de optiek van Kees Vuyk dan ook zijn langste tijd gehad. Het heeft geleid tot versnippering en een gevoel van ontheemdheid in de samenleving versterkt. Hij pleit daarom voor een postautonome samenleving, die een levendig grensverkeer mogelijk maakt tussen

Community art lijkt geroepen om de kloof tussen kunst en samen- leving te dichten

de diverse sectoren. Daarin zou kunst een belangrijke rol kunnen spelen: 'De kunst kan op de vleugels van de verbeelding de weg wijzen naar nieuwe samenhangen en grensoverschrijdende verbanden.' (...) 'Het is zaak dat de kunst haar tentakels op allerlei manieren door de samenleving vlecht', concludeert hij. (idem, 104)

De voorzitter van de evaluatiecommissie van het Actieplan Cultuurbereik, Rinus Haks, gaf in 2003 vanuit een andere invalshoek het advies om met het oog op cultuurparticipatie de schotten tussen maatschappelijke sectoren te verlagen. 'Er is zoveel meer mogelijk als men bereid is het denken in hokjes als "onderwijs", "welzijn", "recreatie" of "kunst" los te laten', zei hij in een interview in het *Bulletin Cultuur & School*. (Twaalfhoven 2003)

Dit advies lijkt onder de vlag van community art ruimschoots in praktijk gebracht. Hier zijn de brug tussen kunst en samenleving en het doorbreken van grenzen inmiddels een gegeven. Sterker nog, de community art-wereld lijkt haast een tegenbeweging te vormen waarin het denken in hokjes zich in zekere zin tot een taboe ontwikkelt. Gaat het om kunst of welzijn? Staat het proces of het product centraal? Wie heeft de leiding: de kunstenaar of de deelnemers? Dergelijke, al vaak gestelde en besproken, vragen krijgen niet altijd een warm onthaal tijdens conferenties en expertmeetings rond community art. Terwijl de antwoorden nog niet duidelijk zijn uitgesplitst over de diverse invalshoeken van waaruit in de praktijk community art wordt gemaakt.

Verwarring

Wie een project ontwikkelt met het doel de sociale cohesie in een wijk te versterken, zal anders te werk gaan dan in een project waarin het draait om het stimuleren van de artistieke talenten van de deelnemers. Dit heeft zowel invloed op het proces dat de deelnemers doormaken als op het product dat hiervan het resultaat is. Ook de

Anita Twaalfhoven
is hoofdredacteur van *Boekman*

rol van de kunstenaar zal zich hieraan aanpassen. Die draait om een combinatie van didactisch en kunstzinnig talent, maar de manier waarop een kunstenaar deze vaardigheden in de praktijk zal inzetten, heeft uiteraard alles te maken met het doel van het project.

Een artikel op de website van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, ondertekend door studente 'Annelien', illustreert de verwarring hierover bij jonge kunstenaars die tijdens hun opleiding met community art te maken krijgen. Zij plaatste op de website een handleiding onder de titel EHBC, ofwel Eerste Hulp Bij Community Art. 'Iedereen is met community art-projecten bezig en ondertussen wordt overal ter discussie gesteld hoe je community art het beste zou kunnen omschrijven, of wat het precies zou moeten inhouden', schrijft zij. Zij noemt de grens tussen sociaal en artistiek werk vaag: 'Aan de ene kant zou je kunnen stellen dat het proces van de deelnemers belangrijker is dan het eindproduct, aan de andere kant willen kunstenaars erkenning voor hun artistieke werk.' (sscweb.hku.nl/clk/show/id=356137, 9-2-2010)

De studente merkt dat 'gemeentes en instanties steeds vaker kunstenaars en community art inzetten om bijvoorbeeld problemen uit de wijk op te lossen'. Wat betekent dat voor de kunstenaar en zijn fascinaties, zo vraagt zij zich af. 'Die komen niet aan bod omdat er rekening moet worden gehouden met veel instanties die allemaal tevreden moeten zijn over het eindproduct.' De aanbevelingen die zij doet aan het slot van haar artikel zijn te zien als een pleidooi voor de artistieke inbreng van de kunstenaar in een community art-project.

In beleidskringen is men soms zó enthousiast over het subsidiëren van community art-projecten dat wijkbewoners er weleens overbelast door raken, vertelde Sandra Trienekens tijdens een symposium over gemeentelijke cultuurpolitiek *Kunst en cultuur in de wijk, dorp en stad: geen luxe maar noodzaak* op 18 januari dit jaar in Utrecht.

Het zou jammer zijn wanneer dit door haar genoemde euvel ook jonge kunstenaars overkomt.

De aantrekkingskracht van community art schuilt in de innoverende manier waarop deze kunstvorm bestaande grenzen doorkruist en barrières doorbreekt om nieuwe doelgroepen te bereiken. Maar juist als community art de toekomst heeft, is het van belang om de ontwikkelingen ook kritisch te analyseren. Om te voorkomen dat de sociaal-artistieke projecten die de diverse databanken meestal zonder heldere selectiecriteria verzamelen ook in de praktijk een onontwarbare kluwen gaan vormen.

Literatuur

- Geldermans, A. (2006) 'De stormachtige opkomst van Community art'. In: *Bulletin Cultuur & School*, nr. 44, 10-15.
- Haks, R. (et al.) (2003) *Van jonge mensen en de dingen die gaan komen: actieplan cultuurbereik 2001-2004: rapportage over de jaren 2001 en 2002 door de visitatiecommissie cultuurbereik*. Zoetermeer: Ministerie van OCenW.
- Ploeg, R. van der (1999) *Ruim baan voor culturele diversiteit*. Zoetermeer: Ministerie van OCenW.
- Raad voor Cultuur (2003) *Sectoranalyse amateurkunst*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Trienekens, S. en C. Dekker (2004) *Respect! Urban culture, community arts en sociale cohesie: monitoring van de straat 2003/04: jongerenprojecten in de deelgemeente Delfshaven door Kunst onder andere, wijkinitiatieven van de SKVR*. Rotterdam: SKVR.
- Twaalfhoven, A. (2003) 'Actieplan cultuurbereik, de visitatiecommissie doet verslag'. In: *Bulletin Cultuur & School*, nr. 28, 9-11.
- Vuyk, K. (2009) 'Kunst in de postautonome samenleving'. In: *Boekman*, jrg. 21, nr. 81, 99-104.